

10. Бицилли, П. Венок на гроб романа // Числа. – Париж, 1933. – №7/8. – С. 166 – 173.
11. Оцуп, Н. Из дневника // Числа. – Париж, 1930. – №2/3. – С. 155 – 166.
12. Иванов, Г. Третий Рим // Числа. – Париж, 1930. – №2/3. – С. 26 – 54.
13. Ремизов, А. Для кого писать // Числа. – Париж, 1931. – №5. – С. 283 – 285.
14. Литературная анкета // Числа. – Париж, 1931. – №5. – С. 286 – 289.

N. V. Letaeva

The branch of Moscow State Institute
of International Relations (University)
of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation
in the town of Odintsovo
e-mail: n.letaeva@odin.mgimo.ru

**Phenomenon of L. Tolstoy in consciousness of Russian emigrants
(based on magazine of the Russian abroad "Chisla")**

Key words: Russian Diaspora, literary critics, "Chisla", younger generation of Russian writers of the first wave of emigration, L. N. Tolstoy.

The article fits into a modern Tolstoy's study a magazine of the first wave of Russian emigration "Chisla"; colleagues of the magazine determined the place of L. Tolstoy in world culture, correlated Tolstoy's artistic breakthroughs with the world-view of the creative intelligentsia of the Russian Diaspora.

А.А. Лукашанец

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі
e-mail: alukashanets@tut.by

УДК 811.161.3 + 821.161.3.09

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ЛІТАРАТУРА:
БЕЛАРУСКІЯ РЭАЛІІ ІДЭНТЫФІКАЦЫІ**

Ключавыя словы: нацыянальная мова, нацыянальная літаратура, беларуская літаратура, беларускамоўная літаратура, рускамоўная літаратура.

У артыкуле з пазіцыі блізкароднаснага беларуска-рускага двухмоўя і феномену двухмоўнай практыкі літаратурнай творчасці разглядаецца моўны крытэрыі нацыянальнай ідэнтыфікацыі твораў мастацкай літаратуры, а таксама ўдакладняецца сутнасць і змест паняццяў "беларуская літаратура", "беларуская нацыянальная літаратура", "беларускамоўная літаратура", "рускамоўная літаратура Беларусі" і інш.

1. У сучасным дынамічным шматмоўным і шматкультурным свеце, калі дзякуючы новым эфектыўным сродкам камунікацыі фактычна сціраюцца межы паміж краінамі і народамі, праблема захавання нацыянальнай адметнасці і нацыянальнай ідэнтычнасці набывае асаблівую вострыню і актуальнасць. Зразумела, што гэтае пытанне хвалюе "малыя" і "вялікія" народы, "малыя" і "вялікія" культуры, таму што сучасная цывілізацыя складаецца з вялікай колькасці нацыянальных культур, кожная з якіх мае сваю адметнасць і сваю непаўторную каштоўнасць. Таму невыпадкова, што праблема захавання і развіцця нацыянальных культур, нацыянальных моў, нацыянальных літаратур, духоўнай спадчыны народаў, якія з'яўляюцца важнейшымі атрыбутамі кожнай сучаснай нацыі, сёння набывае глабальнае значэнне.

У XXI стагоддзі праблема захавання нацыянальнай адметнасці і нацыянальнай культуры для розных народаў стаіць па-рознаму. Гэта абумоўлена і асаблівасцямі гістарычнага развіцця, і ступенню інтэграванасці нацыянальнай культуры і гісторыі ў сусветную культуру і гістарычны працэс, значнасцю і месцам той ці іншай нацыянальнай культуры ў сусветнай супольнасці, роляй пэўнай культуры ў сусветным цывілізацыйным працэсе, а таксама асаблівасцямі моўна-культурнай сітуацыі ў нацыянальным соцыуме.

Усё гэта абумоўлівае вызначальную ролю беларускай мовы і беларускай літаратуры ў фарміраванні, падтрыманні і ўмацаванні нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці беларусаў у XXI стагоддзі, а таксама ролю мовы ў нацыянальнай маркіраванасці сучаснай беларускай літаратуры. Сітуацыя дзяржаўнага блізкароднаснага беларуска-рускага двухмоўя, рэальная двухмоўная кампетэнцыя сучаснага беларускага грамадства патрабуюць новага асэнсавання суадносін паняццяў "нацыянальная мова" і "нацыянальная літаратура". У прыватнасці сёння асаблівую актуальнасць набываюць пытанні: наколькі істотнай з'яўляецца роля нацыянальнай беларускай мовы як маркера беларускай нацыянальнай літаратуры; якія складнікі літаратурнага твора дазваляюць адносіць

яго да той ці іншай нацыянальнай літаратуры; якая частка сучаснай літаратурнай творчасці ў Беларусі задавальняе крытэрыю беларускай нацыянальнай літаратуры.

Паколькі літаратура, як нацыянальная, так і ў цэлым сусветная, з'яўляецца істотным складнікам культуры ўвогуле, вырашэнне гэтага пытання ў сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя абумоўлена спецыфікай культурнай прасторы і асаблівасцямі яе моўнай рэпрэзентацыі ў двухмоўным соцыуме.

2. Сучасная культурная прастора беларусаў мае даволі складаную структуру і аб'ядноўвае разнастайныя культурныя пласты, якія па-рознаму суадносяцца з беларускай мовай.

У дыяхронным аспекце культурная прастора беларусаў ахоплівае культурныя набыткі ўсіх часоў і эпох. Паколькі ў дадзеным выпадку істотнае месца належыць пісьмовым помнікам культуры, гэты аспект прэзентуе не толькі сучасная беларуская літаратурная мова, але і яе гістарычныя разнавіднасці, у першую чаргу старабеларуская мова, на якой захавалася велізарная колькасць пісьмовых помнікаў, што ўваходзяць у залаты фонд не толькі беларускай, але і сусветнай культуры. Акрамя таго, гістарычны аспект культурнай прасторы беларусаў таксама прэзентуецца царкоўнаславянскай мовай, а таксама іншымі мовамі, што існавалі на тэрыторыі Беларусі ў розныя гістарычныя эпохі (лацінскай, польскай, рускай і інш.).

Сінхронны аспект праблемы культурнай прасторы беларусаў ахоплівае ўсё культурнае поле, усе здабыткі духоўнай і матэрыяльнай культуры, якія даступны сучаснаму беларускаму грамадству. Таму на сучасным этапе больш складанай з'яўляецца і сама культурная прастора беларусаў, і больш складанымі з'яўляюцца суадносіны мовы і культуры, а таксама нацыянальнай мовы і нацыянальнай літаратуры. Сучасная культурная прастора беларусаў умоўна дзеліцца на дзве часткі: уласнабеларускую і інтэрнацыянальную. Першая частка ахоплівае культурныя здабыткі, створаныя беларусамі. Другая частка ахоплівае культурныя здабыткі іншых народаў, уключаных у сферу кампетэнцыі беларускага грамадства. У сукупнасці ўсе гэтыя часткі культуры складаюць адзіную культурную прастору беларусаў і фарміруюць беларускую нацыянальную культуру, істотную частку якой складае менавіта мастацкая літаратура.

Мова як сродак зносінаў з'яўляецца, з аднаго боку, часткай культуры народа, у тым ліку і нацыянальнай. З другога боку, мова з'яўляецца сродкам стварэння і выражэння многіх іншых частак культуры, у першую чаргу духоўнай культуры народа і літаратуры. Таму ў сучаснай моўнай сітуацыі абсалютна заканамерным з'яўляецца пытанне аб месцы і ролі беларускай мовы ў прэзентацыі агульнай культурнай прасторы беларусаў. У цэлым культурную прастору беларусаў сёння абслугоўваюць пераважна дзве мовы – беларуская і руская. Пры гэтым беларуская мова выступае ў дзвюх сваіх асноўных разнавіднасцях: літаратурная мова і народныя гаворкі. Руская мова выкарыстоўваецца пераважна ў літаратурнай форме (дакладней, варыянце, набліжаным да літаратурнага стандарту).

Беларуская мова абслугоўвае ў першую чаргу ўласнабеларускі кампанент культурнай прасторы. Літаратурная мова звязана з так званай агульнанацыянальнай часткай культуры, народныя гаворкі – з рэгіянальнай (песні, найперш абрадавыя, іншыя віды вуснай народнай творчасці). У гэтых адносінах рэгіянальна-моўныя асаблівасці традыцыйных форм культуры служаць своеасаблівым сродкам мясцовай (лакальнай) ідэнтыфікацыі беларусаў.

Беларуская літаратурная мова ў значнай ступені суадносіцца і з інтэрнацыянальнай (іншанацыянальнай) часткай культуры беларусаў. У першую чаргу гэта тычыцца перакладаў на беларускую мову літаратурных твораў народаў свету, навуковая інфармацыя, энцыклапедычныя і іншыя даведнікі па розных галінах навукі і культуры. Разам з тым трэба прызнаць, што ў дадзенай сферы роля беларускай мовы істотна абмежавана.

Іншанацыянальная (інтэрнацыянальная, агульначалавечая) частка культурнай прасторы беларусаў у сучасным грамадстве абслугоўваецца пераважна рускай мовай. Шырокае выкарыстанне рускай мовы як сродку зносінаў, культурнага кампанента і сродку прэзентацыі іншых відаў культуры садзейнічае ў першую чаргу істотнаму павелічэнню рускага нацыянальнага культурнага кампанента ў агульнай культурнай прасторы беларусаў. Таму зразумела, што менавіта рускай мовай у сучасным беларускім грамадстве ў асноўным маркіравана інтэрнацыянальная (іншанацыянальная) частка культурнай прасторы беларусаў.

3. Як можна бачыць, культурная прастора беларусаў з'яўляецца мнагамернай і шматпланавай і прадстаўлена ў сучасным грамадстве пераважна дзвюма асноўнымі мовамі (беларускай і рускай). Шырокае выкарыстанне рускай мовы, з аднаго боку істотна пашырае межы культурнай прасторы беларусаў, аднак, з другога боку, аб'ектыўна звужае нацыянальна-моўны кампанент гэтай прасторы. Таму сёння вельмі важна падтрымліваць і ўмацоўваць менавіта ўласнабеларускі (беларускамоўны) пласт нацыянальнай культуры беларусаў.

Усё гэта праецыруецца і на літаратурную творчасць, якая з'яўляецца адным з важнейшых складнікаў як нацыянальнай, так і сусветнай культуры. Менавіта таму ў сучаснай культурнай прасторы Беларусі вельмі ўскладніліся суадносіны паміж беларускамоўным і рускамоўным сегментамі літаратурнай часткі культурнай прасторы беларусаў. Сітуацыя ўскладняецца яшчэ і тым, што ў апошні час вельмі інтэнсіўна пашыраецца колькасць беларускіх аўтараў, якія пішуць па-руску, а, значыць, і колькасць арыгінальных літаратурных твораў, якія пішуцца ў Беларусі і выдаюцца ў Беларусі на рускай мове. Усё гэта ставіць на парадак дня літаратуразнаўчай навукі праблему месца і статусу рускамоўнай літаратуры Беларусі ў беларускай літаратуры наогул.

Двухмоўная кампетэнцыя беларускага грамадства і феномен двухмоўнай літаратурнай творчасці істотна ўскладняюць сутнасць і змест паняцця “беларуская нацыянальная літаратура”, а таксама актуалізуюць праблему сутнасці і суадноснасці такіх паняццяў, як “нацыянальная літаратура”, “беларуская літаратура”, “беларуская нацыянальная літаратура”, “беларускамоўная літаратура”, “рускомоўная літаратура”, “беларуская рускамоўная літаратура”, “рускомоўная літаратура Беларусі” “мастацкая літаратура Беларусі” і інш. Дарэчы, ў назвах двух пісьменніцкіх саюзаў у нашай краіне (“Саюз беларускіх пісьменнікаў” і “Саюз пісьменнікаў Беларусі”), як уяўляецца, інтуітыўна адлюстравана праблема моўнай і нацыянальнай маркіраванасці твораў сучаснай беларускай літаратуры.

4. У сувязі з адзначаным актуальнай навуковай праблемай трэба лічыць вызначэнне сутнасці і зместу рускамоўнай літаратуры Беларусі, а таксама яе месца ў літаратурнай палітры краіны і адукацыйным працэсе. Адначасова ўзнікае неабходнасць перагляду і ўдакладнення крытэрыяў, якія адлюстроўваюць сутнасць названых вышэй паняццяў, а таксама месца нацыянальнай беларускай мовы ў радзе гэтых крытэрыяў.

Трэба, відаць, адзначна прызнаць, што менавіта моўны крытэрыў у сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя, калі кожная мова набывае асабліва выразную ролю нацыянальнага маркера, з'яўляецца важнейшым, у тым ліку з пункту гледжання эмацыянальна-псіхалагічнага ўспрымання твора.

Такім чынам, сярод крытэрыяў, якія выяўляюць нацыянальную сутнасць мастацкага твора, неабходна ў першую чаргу назваць наступныя: мова твора, месца мовы твора ў актуальнай моўнай сітуацыі, асоба аўтара, адлюстраванне ў творы нацыянальных рэалій, адлюстраванне ў творы нацыянальнага светапогляду, месца стварэння твора, жанр твора.

Сукупнасць гэтых крытэрыяў, як уяўляецца, дазваляе больш-менш адекватна ацаніць нацыянальную прыналежнасць твора мастацкай літаратуры з пазіцыі двухмоўнай рэчаіснасці сучаснага беларускага грамадства. Хаця гістарычныя ўмовы і жанр твора могуць па-рознаму актуалізаваць значнасць таго ці іншага крытэрыю.

Адназначна да беларускай нацыянальнай літаратуры адносяцца паэма Якуба Коласа “Новая зямля” і камедыя Янкі Купалы “Паўлінка” (Гэта пацвярджаецца ўсімі названымі шасцю крытэрыямі і ў першую чаргу мовай твора).

Бясспрэчна, фактам беларускай нацыянальнай літаратуры з'яўляецца лацінамоўная паэма Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра” (Пацвярджаецца асобай аўтара і зместам паэмы. Мова твора ў дадзеным выпадку не мае вызначальнай ролі, што абумоўлена яе месцам у тагачаснай моўнай сітуацыі і адсутнасцю этна-нацыянальнай прывязанасці як у самім соцыуме, так і па-за яго межамі).

Да беларускай нацыянальнай літаратуры адносяцца, безумоўна, прыгодніцкія творы Янкі Маўра (Пацвярджаецца ў першую чаргу мовай твора і асобай аўтара).

Толькі мова, нацыянальная прыналежнасць асобы аўтара і месца стварэння твора вызначаюць нацыянальную прывязанасць твораў фантастычнага і дэтэктыўнага жанраў. Параўн. выразы “амерыканская навуковая фантастыка”, “французская фантастыка”, “польская фантастыка”, “англійскі дэтэктыў” і інш. Толькі ў асобных выпадках нацыянальная прыналежнасць фантастычнага твора можа быць выразна абзначана сукупнасцю такіх фактараў, як мова твора і яго змест, асоба аўтара і месца з'яўлення твора (напрыклад, прыгодніцка-фантастычны раман Ксеніі Штэлянковай “Адваротны бок люстра”).

Проціпастаўленне мовы твора і зместу твора часта параджае спрэчкі аб нацыянальна-культурнай прыналежнасці творчасці таго ці іншага аўтара (напрыклад, па сваім гісторыка-культурным змесце і светапоглядзе творы Адама Міцкевіча могуць лічыцца беларускімі, а па мове – польскімі. Параўн. таксама рускамоўную творчасць Тараса Шаўчэнкі і Марка Ваўчок, творы на ўкраінскую тэматыку Мікалая Гоголя і інш.).

Асабліва складанай для сучаснай літаратуразнаўчай навукі з'яўляецца праблема нацыянальнай ідэнтыфікацыі рускамоўных твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў. У дадзеным выпадку менавіта руская мова твора становіцца надзвычай важным і разам з тым вельмі неадназначным суб'ектыўным фактарам нацыянальнай прыналежнасці, паколькі яна з'яўляецца не толькі адной з

дзяржаўных моў нашай краіны, але і выразна атаясамліваецца з іншай (суседняй) нацыяй, культурай і літаратурай.

5. З улікам адзначанага ў сучаснай культурна-моўнай рэчаіснасці Рэспублікі Беларусь паняцці “беларуская літаратура”, “беларуская нацыянальная літаратура”, “беларускамоўная літаратура” “рускомоўная літаратура” “літаратура Беларусі” набываюць новы змест. Напрыклад:

Беларуская літаратура (= літаратура Беларусі) – сукупнасць усіх беларускамоўных, рускамоўных, польскамоўных і інш. твораў, створаных і апублікаваных у розныя перыяды на тэрыторыі Беларусі беларускімі (па месцы пражывання, а не нацыянальнасці) аўтарамі.

Нацыянальная беларуская літаратура – сукупнасць літаратурных твораў, якія напісаны на беларускай мове, беларускімі аўтарамі, адлюстроўваюць беларускую рэчаіснасць і беларускі нацыянальны светапогляд, а таксама частка іншамоўнай літаратуры Беларусі, якая мае выразны нацыянальна-культурны змест і адлюстроўвае нацыянальны светапогляд. Да беларускай нацыянальнай літаратуры неабходна адносіць і значную частку беларускамоўнай літаратуры беларускага замежжа з выразным нацыянальным зместам.

Беларускамоўная літаратура – творы, напісаныя на беларускай мове (у Беларусі і за яе межамі), а таксама пераклады на беларускую мову твораў замежнай літаратуры.

Рускамоўная літаратура (Беларусі) – творы, напісаныя на рускай мове беларускімі аўтарамі і выдадзеныя ў Беларусі, творы рускай нацыянальнай літаратуры, а таксама ўключаныя ў культурную прастору беларускага грамадства пераклады на рускую мову твораў замежнай літаратуры.

Менавіта з гэтых пазіцый павінна разглядацца месца і роля беларускамоўнай і рускамоўнай літаратуры Беларусі ў агульналітаратурнай і культурнай прасторы сучаснага беларускага грамадства і яе ўключэнне ў адукацыйны працэс.

A.A. Lukashanets

Center for Studies of Belarusian Culture, Language and Literature
of the National Academy of Sciences of Belarus
e-mail: alukashanets@tut.by

National Language and National Literature: Belarusian Realities of Identification

Key words: national language, national literature, Belarusian literature, Belarusian-language literature, Russian-language literature.

In the article, from the standpoint of the Belarusian-Russian closely related bilingualism and the phenomenon of bilingual literary practice, the linguistic criterion for the national identification of works of fiction is examined, as well as the essence and content of the concepts “national language”, “national literature”, “Belarusian literature”, “Belarusian-language literature”, “Russian-language literature” etc.

И.Б. Ничипоров

Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова
e-mail: il-boris@yandex.ru

УДК 82.091

АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ДИАПАЗОНЫ В СТАТЬЯХ С.Н.БУЛГАКОВА О РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Ключевые слова: русская литература, религиозно-философская критика, Серебряный век, Русское Зарубежье, христианское осмысление искусства.

В статье представлено малоизученное литературно-критическое наследие С.Н.Булгакова. Проанализированы проблематика, композиционное и стиливое своеобразие его статей о Пушкине, Достоевском, Толстом, Чехове, Карле Марксе.

Личность Сергея Николаевича Булгакова (1871 – 1944) – православного священника, мыслителя, богослова, общественного деятеля – была весьма многогранной [1]. Его литературная одаренность, чуткость к художественному слову проявились в многочисленных и разнообразных по тематике, жанру философских, публицистических, литературно-критических работах, а также в публичных лекциях, выступлениях, проповедях.

В наследии Булгакова статьям о русской литературе (тексты статей С.Н.Булгакова приводятся по: http://az.lib.ru/b/bulgakow_s_n/) не принадлежит центрального места, однако, создававшиеся в разные десятилетия, они вошли в контекст религиозно-философской критики Серебряного века и эмиграции, отразили искания значительной части творческой интеллигенции первой трети XX в. и стали свидетельством о духовной эволюции их автора. Осмысление религиозных устремлений